

Újraolvasva – hatvan-hatvanöt év múltán

(1.) KÖVIRÁG

Mindig nagy érdeklődéssel olvastam, hallgattam azokat a visszaemlékező írásokat, beszélgetéseket, amelyekben valaki hajdani, gyermekkori könyvtáráról nyilatkozott. Majd amikor könyvtáros lettem, már tudatosan figyeltem ezeket a beszámolókat, mert úgy éreztem, hogy a korai olvasmányok sokat elárulnak az illető személy (olykor egy-egy híresség, a kulturális vagy politikai élet egy-egy kiválósága) szellemi, eszmei és gyakran érzelmi fejlődéséről. És természetesen sokat segíthetnek az olvasóvá nevelés olykor gyönyörű, máskor gyötrelmes munkájában. Már régóta érlelődik bennem a szándék, hogy most, idősödő fejjel, jóval túl a nyugdíjazás előírt időpontján, de azért még aktív egyetemi oktatóként felidézsek néhányat a kisdiákként kézbe vett művek közül, újra elolvassam azokat, és a valahai élményeket meg a mostani benyomásokat szembesítve papírra vessek néhány gondolatot. Annak reményében, hogy a kollégák (főleg a fiatalabbak) és a hallgatóink talán hasznosítható tanulságokat is leshetnek ezekből a sorokból. Valahogy úgy alakult, hogy – néha magam is meglepődően rajta – világosan emlékszem arra a könyvre, amelyet életemben először olvastam; ezzel kezdem ezt a sorozatot. Aztán tíz éves korom óta – némi megszakítással – szerény, csak a legfontosabb adatokat és egy-két megjegyzést rögzítő olvasónaplót vezetek, tebát segédeszköz is a rendelkezésemre áll.

Az általános iskola első osztályában nagyon gyorsan megtanultam olvasni. Elmesélem, hogyan. Falusi gyerek voltam, szüleim, nagyszüleim többit, jobbat akaró kisparasztkok, édesanyám – rengeteg tennivalója mellett – különösen szerette a könyveket. Majdnem a szomszédunkban állt az iskola, ahová már ötévesen át-átjártam, de soha senkinek a fejében meg nem fordult, hogy előre, vagyis az „iskola” előtt a betűvetés és az olvasás „mesterségével” gyötörjenek (most sem vagyok híve ennek a megoldásnak). Hat és fél évesen, 1949 szeptemberében lettem iskolás. Egy fiatal, lelkes tanítónk volt, de ábécés (hivatalosan: olvasó) könyvet csak október-november táján kaptunk. Addig a másodikosoktól (mert két osztály járt a tanterembe) kölcsönkért, többnyire erősen elrongyolódott tankönyvekből és a tábláról tanultuk az írást-olvasást. Akkoriban nálunk is az volt a szokás, hogy a mássalhangzókat úgy betűzték, hogy „ö” hangot ejtettek melléjük (pl. bő, cö, rö). Tanulás közben alighanem az okozta a legnagyobb gondot, hogy kisgyerekként a

szavak olvasása közben is ezt a gyakorlatot követtük, így sehogyan sem akart az értelmes szó kikerekedni. Valami „csoda” folytán elég hamar rájöttem (pontosabban ráéreztem) ennek a helytelen voltára. Sosem felejttem el: október dereka lehetett, szüleim és nagymám kukoricát törtek, egyedül voltam otthon, a tornácon tanultam, és ahogy olvastam a feladott leckét, egyszer csak észrevettem, hogy ha a mássalhangzók mögül elhagyom az „ö” hangot, a szavak folyamatosan és jól érthetően kiolvashatók. Ettől kezdve soha semmiféle problémám nem volt, és egyre könnyedebben olvastam a tartalmilag ismeretlen szövegeket is. Maig úgy vélem, számomra ez volt a „megvilágosodás” pillanata, azóta a nyomtatott betű bűvöletében élek.

Karácsonyra már elég biztonságosan eveztettem a betűk tengerében. Az ábécés-könyvben (akkor még csak egy tankönyvünk volt, ebből ismerkedtünk a számtannal is) meséket, verseket, okos történeteket olvastunk; sok gyerekhez hasonlóan nemegyszer előre lapozgatva. Talán január vagy február lehetett, amikor a hétévesek merészségével elszántam magam egy „igazi”, „nagy” könyv elolvasására. A falunkba előző évben telepített a szikszói körzeti könyvtár letéti népkönyvtárat, és mivel a jóval idősebb testvérbátyám lett a piciny gyűjtemény kezelője, sűrűn bele-belenézhettem a bűvös szekrénybe, kézbe vehettem a kölcsönző asztalra helyezett köteteket. Egyszer igencsak megtetszett egy képes borító: mesebeli tündérnek tűnő nőalakot és egy jókötésű legényt ábrázolt, erdei környezetben. Rögtön lapozgatni kezdtem, és végül – a bátyám tanácsára is – elhatároztam, hogy ezt a meséskönyvet betűről betűre végigolvasom. Pár hét alatt ez meg is történt. Bevallom, hatvanöt év távlatából már egyáltalán nem emlékszem a tartalmára, a könnyen megjegyezhető, számomra felejthetetlen címére és szerzőjére viszont igen, *Pavel Bazsov: Kővirág*.

Most, hogy a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárából kikölcsönöztem a könyv első magyar fordításának első kiadását, kiderült, hogy valójában *Kővirág, és más mesék* címmel adta közre 1949-ben az Új Magyar Könyvkiadó Nemzeti Vállalat (a Magyar-Szovjet Társaság kiadója). A közelebről nem ismert Koltai Sándor (?1905-1980) fordította, aki a szovjet-orosz mesegyűjtő és mesecíró számos kötetét ültette át magyarra. Pavel Petrovics Bazsov (1879-1950) bányászcsaládból származott, tanító lett, és húsz évig tanítószkodott szülőföldjén, az Ural vidéken. Rengeteg népmesét és mondát gyűjtött össze, és ezek egy részét fel is dolgozta; írt elbeszéléseket és regényeket is. Komoly sikert aratott, élete végén a Szovjetunió Legfelső Tanácsába is beválasztották. A szóban forgó kötet már említett, beszédesen vonzó borítóoldalát a kiváló illusztrátor, grafikus és festő, Róna Emmy (1904-1988; az életrajzi lexikonokban: Emy) rajzolta. Sajnálatos módon a belső illusztrációk készítőjének a nevét nem közölték, elképzelhető, hogy ezeket a szovjet kiadások valamelyikéből vették át. Egyébként a színes kötéstábla és a fekete-fehér képek a magyar nyomdatechnika akkori színvonalához képest elég tetszetősek voltak. A viszonylag nagyméretű, 25 centiméter gerincmagasságú, 106 oldalas könyv szövegét elég nagy betűkkel szedték, tehát a kisgyerekek vagy az olvasni kevésbé tudó felnőttek is könnyen felismerhetik azokat.

A válogatás nyolc mesét tartalmaz, élén a címadó feldolgozással. Az urali kő-, réz- és aranybányászok, valamint a kőfaragók Bazsov által megjelenített élete és álmvilága látszólag idegenül hat az alföldi magyar olvasóra. Ha azonban alaposabban átgondoljuk, voltaképpen a mi élményeinkhez hasonló, bár kétségkívül eltérő környezetben játszódó történetek ezek. Gyermekekoromban a család öregeitől, aztán a disznótorokon, a névna-

pokon, a lakodalmakban számos mesét, kalandos, félig igaz, félig kitalált históriát hallottam (némelyiket ma tovább tudom adni az unokámnak), időnként beszélgettek a falunkból elköltözött bányászokról is. Nyilván ezek az emberek, alakok, hősök és motívumok ismerőseknek tűntek, amikor a Bazsov-kötetet forgattam.

Annak idején bizonyára örömmel merültem el az urali mesék fantasztikus, ám kisgyermekként mégis sok-sok mozzanatában valósnak hitt káprázatában. Ősz fejjel, iskolázott emberként is azt mondhatom: érdemes volt újraolvasni ezt a vékony könyvecskét. Különösen tetszett -- valószínűleg hétvésen is, azért rögzült a tudatomban egyszer s mindenkorra a címe -- a *Kővirág*, az orosz népművészet, népművészek legendája. Kisiskolásként fogalmam sem volt arról, hogy mi a malachit, mit jelent a drágakövek művészi megmunkálása, de a titokzatos tünderről, a Rézhegyek Királynőjéről lehetett misztikus elképzelésem, a kőfaragók kemény munkájáról pedig (mivel éppen akkor építették a házunkat) személyes tapasztalatokat is szereztem. Most már több mindent tudok; talán különbséget tudok tenni a valóság -- egyfelől a két főhős, Daniló és Kátya keserves erőfeszítései, odaadó szerelme és hűsége, másfelől a bányatulajdonos báró és a felügyelő gonoszsága, kapzsisága -- és a transzcendentális elemek -- mindenekelezt a tündér elvont látomása, továbbá a „hegyi mesterek” szerepeltetése -- között. Ma már nem nehéz megérteni, hogy a mese címe is jelképes: a rejtett kővirág az örök szépség szimbóluma.

A másik hosszabb elbeszélés, a *Jermák hatyúú* inkább monda, mint mese, vagy még inkább a kettő ötvözete. Sejttem, hogy amikor először olvastam, rögtön észrevettem, hogy a „harmadik fiú” motívuma itt is felbukkan; kicsi koromban is láttam hatyút, sőt mintha e madár különleges tájékozódó képességéről szintén rebesgettek volna valamit a falubeliek. Szibéria sokat emlegetett hely volt körükben, mert a második világháború végén az ún. malenkij robotra tőlünk is sok fiatal elhurcoltak. Most történésként a legendás vonulatot figyeltem, miként vezették Vaszilijt, a főhőst az általa gondozott hatyúk a szibériai vizek felé, azaz miként fedezte fel a folyók útjait, magát az igen-igen tágas területet. Majd miként lett a doni kozákok híres-legendás atamánja, Jermák, és mit tett egykori népéért. A vége felé a szabadság-vágy himnusza csendül fel. (A monda szerint Rettenetes Iván uralkodása idején játszódik a történet.)

A többi mese szintén számos élvezhető részletet kínál. Talán az utolsó a kivétel, mert az egy erőltetett (feltehetően megrendelésre született) apológia Leninről, illetve a szovjethatalomról, bár a szerző egy-két, a népmeseűjteményéből átemelt megfigyelése itt is hatásos. Általában jellemző a mesékre a fordulatos cselekmény, a líraság, az ember és természet szoros összetartozásának, olykor egységének kifejezése, a vágyait tükröző hiedelmek ereje, a helyszín, a Gumjoski-hegy rejtelmes volta, a munka lelkének (lényegének) megértése-megértetése. Mesterien építi be a szerző a naiv bölcsesség tételeit, például: „*Az évek természetesen mindenkit legyőznek*”, „*A tudománnyal a felbőg fölé is fel lehet nyújtani az emberi kezet*”. Rokonszenvesen szövi át a népmesei hangulatot valami különös, mégis megfogható realista szál (például Daniló, a *Kővirág* hőse is az álmok világából tér vissza a való életbe, és ott találja meg a boldogságot).

S ami talán a legmegnyerőbb a könyvben: mindegyik mesét áthatja a mély humanizmus, az alkotó ember töretlen tisztelete.

Bényei Miklós